

A KÖZOKTATÁS ÉS KÖZMŰVELŐDÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK TÁVLATAI

Érdeemes a közoktatás és a közművelődés fogalmát, annak tartalmát izlelgetni, megtalálni az azonosságokat és kutatni a különbségeket. Kezdjük talán formai oldalról: az elmúlt években egyre többet használunk olyan kifejezéseket, amelyek "köz"-zel kezdődnek. Például közhangulat, közismeret, közügy. Furcsa kifejezés ez. Sajátos formában egyszerre jelentheti azt, ami elválaszt és ami összeköt. Köznek nevezzük azt a kis utcát, ami elválaszt házakat, a hangok egymástól való távolságát. Ugyanakkor ez a "köz" össze is köt, hiszen azok élnek közösségben, akik területi vagy valamilyen más szempontból összetartoznak.

Mi adódik mindebből a közoktatásra és a közművelődésre? Az, hogy e két fogalom között már az első formai megközelítésben megvan az az azonosság, hogy mindkettő a legtágabb értelemben a közre, a társadalom egészére vagy annak jelentős részére vonatkozik. Van egy ennél mélyebb, tartalmi kapcsolat is a két fogalom, a két terület között. Ennek egyik döntő mozzanata, hogy a közoktatás és a közművelődés egyaránt a fejlődés során létrejött objektivációk visszavételét, elszakítását szolgálja. A kölcsönhatás kimutatható a művelődés tartalmában, szervezetében és a módszerekben is. Az iskolai és az iskolán kívüli művelődésben mindinkább megnyilvánul a nevelési célok azonossága, és annak a nemes hagyománynak továbbélése, hogy a pedagógusok fontos részt vállalnak a közművelődésből. A közösségi művelődés két nagy intézményrendszere között nem elég az egyszerű munkakapcsolat, ettől lényegesen többről: egymásra utaltságról, egymásra épülésről van szó.

Ugyanakkor különbségek is adódnak. Ezek közül megemlítem, hogy míg a közoktatás elsősorban az ifjúságra terjed ki, addig a közművelődés a társadalom valamennyi osztályát, rétegét átfogja. Az első meghatározott életkorban kötelező, a másik az önkéntességre épít. Különbségek fedezhetők fel a módszerekben, a szervezeti stb. keretekben, a feltételek vonatkozásában is. Mindezek, és az ehhez hasonló különbségek - mint azt a fejlődő gyakorlat is bizonyítja - nem az elválasztást, hanem az egymás kiegészítését kell, hogy szolgálja a sajátosságok megtartásával együtt.

Végső soron elmondható, hogy a közoktatás és a közművelődés egy dolognak, az egyén egész életén át tartó művelődésének két oldala. Fogalmazhatjuk úgy is, hogy az egész életén át tartó művelődés két önálló egymással szoros tartalmi és szervezeti kapcsolatban álló szakaszból tevődik össze: a képzési periódusból és a továbbképzési szakaszból. Az első gazdája alapvetően a közoktatás, a második gondozója főleg a közművelődés.

A kérdés csupán az, amennyiben az eddigiek megfelelnek a valóságnak, akkor miért kell együttműködésről beszélni? Ugy vélem ennek oka az, hogy a két önálló intézményrendszer kialakulásával párhuzamosan létrejött az azokhoz kapcsolódó sajátos érdekrendszer, az ennek megfelelő jogi, gazdasági stb. szabályozás, s mindezek és egyéb tényezők hatására nem egyszer jobban dominál a különbség, mint az azonos cél érdekében történő együttes munkálkodás. Esetenként az elkülönültség veszélye jelentkezik.

Az együttműködés területeit egyrészt vizsgálhatjuk a közoktatás, másrészt a közművelődés oldaláról.

Az együttműködés fő irányai

Magyarországon a közoktatás és a közművelődés kapcsolatának mélyek a gyökerei. Ennek alkotó felhasználására és a külföldi tapasztalatokra épül a mai együttműködés. Egymást erősítve kell, hogy érvényesüljön a két hatás. Napjainkban a közoktatási és közművelődési intézmények kapcsolatában három alapvető tendencia, és ezeken belül számtalan megoldás érvényesül.

Az első a hagyományos együttműködés, a közös tevékenységi formák és módszerek alkalmazása és korszerűsítése. Ennek értékes eleme a nevelési célok azonossága és annak a nemes hagyománynak továbbélése, hogy a pedagógusok fontos részt vállalnak az iskolán kívüli művelődésből. Tapasztalatok és eredmények sokaságára utalhatunk a könyvtárak, múzeumok, színházak, mozik, művelődési otthonok szervezett kapcsolatában.

A közművelődési könyvtárakban értékes törekvésnek tekinthetjük, ha állománygyarapításukban olyan irányt követnek, mely a tananyag könyvtári bázisának megteremtését szolgálja. Szoros összefüggésben áll ez annak az igénynek a teljesítésével, hogy a könyvtár tanítsa meg a tanulót a könyvtár használatára, ajánlásaival pedig segítse, irányítsa őt érdeklődési körének alakításában, személyiségének továbbfejlődésében. Helyes kezdeményezések történnének az iskolai és a közművelődési könyvtárak szorosabb, szervezett együttműködése, állománygyarapításuk tervszerűbb összehangolása érdekében. A szervezeti együttműködésnek különösen nagy szerepe van az általános iskolák esetében, ahol a korszerű könyvtári ellátás most van kialakulóban. Kedvező hatású, ha a könyvtári helyiséget tanulószobaként is használják. Sokoldalú nevelési lehetőséget rejtenek magukban a könyvtári keretek között működő ifjúsági olvasóklubok. Sok együttműködési lehetőség kínálkozik a könyvtár és az iskola között nemcsak a társadalom és természettudomány, irodalmi, művészeti élmények könyvön keresztüli közvetítésében, hanem olyan közösen szervezett keretek segítségével /író-olvasó

találkozó, rendhagyó irodalomórák stb./, melyek megelevenítik, közel hozzák a könyvek tartalmát, valóságát a fiatalokhoz. Gondos és tapintatos irányítással segíthetik a könyvtárak, az iskolákkal, művelődési otthonokkal karöltve azokat az önképzőkör jellegű, az írásbeli kifejezőképesség fejlesztésében igen nagy szerepet játszó irodalmi köröket, klubokat, melyeknek keretei közt a tanulóifjúság saját írásait ismerteti és tárgyalja meg.

Az ismeretek megszerzésében, az izlés formálásában nemcsak a könyvtárból kölcsönzött, hanem a megvásárolt könyvnek is nagy szerepe van. A könyvterjesztésnek az iskoláskorú fiatalok körében is megvan a maga jelentősége, ezért lenne érdemes tovább szélesíteni, vonzóvá tenni az egyéni, otthoni ifjúsági könyvtár létrehozását célzó akciót.

A könyvkiadásnak pedagógiai tudatossággal megszerkesztett, az iskolai tanulmányokhoz igazodó, azt kiegészítő és továbbfejlesztő, az ifjúsági korosztályok és rétegek igényeit és érdekeit is figyelembe vevő kiadáspolitikával kell szolgálni ennek eredményességét, a könyvterjesztésnek pedig megfelelő, változatos eszközöket felhasználó propagandával segíteni az olvasási kultúra terjedését.

A múzeumok az iskolákban tanított tantárgyak szemléltetésének gazdag lehetőségét hordják magukban. Ez a lehetőség azonban csak akkor válhat valósággá, ha az iskolák a folyamatos munka elválaszthatatlan részeként tervezik meg a múzeumokban tartott vagy múzeumi szakemberekkel közösen létrehozott foglalkozásaikat. A múzeumok és iskolák tevékenységét közelebb hozhatja és a mindennapok számára a gyakorlati szervezési gondokat könnyebben megoldhatóvá teheti az a törekvés, hogy a múzeumok az iskolákban kiállításokat vándoroltassanak, hogy múzeumi másolatokból iskolamúzeumok vagy közös iskolai-művelődési otthoni múzeumok létesüljenek. A múzeumok által a tanulóifjúság számára meghirdetett pályázatok az egyéni tanulói ambíciók segítése szempontjából, a tehetségek felfedezé-

se érdekében játszhatnak kiemelkedően fontos szerepet. A múzeumokban szerezhető ismeretek általánosabb feldolgozásában igen sikeresek lehetnek a múzeumokban, iskolákban, művelődési otthonokban a tanulóifjúság számára rendezett vetélkedők. A múzeumbaráti körök, tudományos vagy művészeti szakirányú ifjúsági klubok, honismereti szakkörök és táborok az átlagosnál nagyobb méretű érdeklődésnek a közösségi nevelés szempontjából is elsőrendűen értékes színtereivé alakulhatnak.

Az ifjúsági és tanulóberletek rendszerével kétségtelenül igen sokat tehetünk a színház és az ifjúság eleven kapcsolata érdekében. Ám ezek a találkozások csak akkor kínálhatnak a jelenlegit meghaladó hatást, ha ezt a fajta berletezést a színházak még szélesebb köre alkalmazza, s ami ennél a mennyiségi szempontnál még lényegesebb, ha a berletben bemutatásra kerülő szindarabokat nem önmagukban mérlegeljük, hanem a pedagógiai folyamat részeként vizsgáljuk, sohasem tévesztve szem elől az életkori sajátosságokat és azokat a gondolatköröket, melyeket a tanuló irányába az iskola, a család, a társadalom az adott időszakban sugároz. Ezek közül különösen kiemelkedik az a követelmény, hogy az iskola és a színház azonos időben, azonos célok elérésére törekedjék. Nem a tananyag illusztrálására, hanem az abban rejlő nevelési célok közös képviselésére van szükség. Ezen az úton megközelíthető az a célkitűzés, hogy ne a színháznak neveljünk közönséget, hanem a színház nevelje a közönséget.

Az oktató-nevelő folyamat valamennyi területén felhasználható, egyetemes pedagógiai eszköznek kell a filmet tekintenünk. A filmművészet alkotásainak segítségével valamennyi nevelési területen és valamennyi ismeretágbán tartós hatásokat érhetünk el, olyannyira, hogy ezek még más pedagógiai eszközök hatékonyságát is megsokszorozzák. Filmszínházaink mostani állapotában, az iskolák jelenlegi felszereltsége mellett, a filmtárakban rendelkezésre álló művek most adott mennyisége és tematikus megoszlása esetében is lehetséges a film olyan alkalmazása a nevelésben, ami kívánatos szerepét megkö-

zeli. HATHATÓS EREDMÉNYT AZONBAN CSAK AKKOR ÉRNETÜNK EL, HA A FELADAT KIVITELEZÉSÉHEZ MEGSZERVEZZÜK AZ ISKOLA, A MOZI ÉS A MŰVELŐDÉSI OTTHON EGYÜTTMŰKÖDÉSÉT.

A tananyaghoz kapcsolódó irodalmi, történelmi témájú, a tudományos és a művészeti korszakok kiemelkedő alakjainak életét, világát bemutató filmek sorozatos vetítését leginkább a művelődési otthonnak és a filmszínházaknak célszerű vállalni. A dokumentumfilmek és a tanítást közvetlenül szolgáló oktatófilmek rendszeres vetítését az iskolai órarendhez igazítva ésszerű megoldani. A filmek kiválasztásánál lehetőleg évfolyamokban gondolkodjunk /ezt írja elő a gazdaságosság szempontja is/, mert célirányos pedagógiai hatást csak akkor érhetünk el, ha az életkori sajátosságokat minden esetben tiszteletben tartjuk, és ezekre építünk. A siker tehát feltételezi az iskolai tantervek /sőt tanmenetek/, a művelődési otthoni munkatervek, a filmszínházak műsorterveinek gondos, előzetes egyeztetését, és e tervek folyamatos és következetes keresztvitelét a tanév során. Ehhez különösen az iskolai vetítő berendezések kifogástalan karbantartása, a filmtársakkal való igen szervezett együttműködés szükséges.

A filmesztétikai oktatást, a filmek, mint önálló művészeti ágnak megismertetését és megszerettetését jól szolgálhatják a közismert alkotói találkozások az ifjúsággal; iskolák, művelődési otthonok, filmszínházak külön-külön vagy közösen szervezett baráti körei; az ifjúsági filmklubok.

A művelődési otthonok valamennyi nevelési célkitűzés megvalósítására alkalmas terepet jelentenek. A településtől, az abban található kulturális intézmények számától, milyenségétől, hatókörétől, a művelődési otthon típusától függ azonban az, hogy mely nevelési feladatok szorgalmazása, vállalása lehet az adott körülmények között számukra legfontosabb.

Az iskola és a művelődési otthon a legtermészetesebb módon egymásra utalt intézmény. A tanulóifjúság a művelődési otthonok látogatóinak alapvető hányadát alkotja. Épp ezért a két intézményrendszernek meg kell valósítania a pedagógiai ráhatás egységét.

A művelődési otthon és az iskola az ismeretközlésben, a tudás elsajátíttatásában is egymás partnerei, csak hogy az azonos célokat különböző módszerek, eszközök, más formák alkalmazásával, eltérő nevelési helyzetekben valósíthatják meg. Az iskolarendszer kötött keretei, s a művelődési otthonokban lehetséges kötetlen formák átgondolt tervezés esetén jól kiegészíthetik egymást. Az iskolából kiszoruló művelődési területek az érdeklődésből kiindulóan szerveződő, általános vagy szakirányú klubokban, szakkörökben a művelődési otthoni keretek között megfelelően gondolhatók. Igen gyümölcsöző együttműködés alakítható ki így akár képzőművészeti, zenei vagy táncnevelési vonatkozásokban, akár a tanulók speciális ismeretek iránti igényének /a skála lehetőségei korlátlanok, a nyelvtanítás éppúgy belefér, mint az autószerelés/ kielégítésében.

Részt vállalhat a művelődési otthon a tanulók korrepetálásában /különös tekintettel a fizikai dolgozók és a hátrányos helyzetű családok gyermekeire/, a különféle vizagákra történő előkészítésben. Igen fontos, hogy együttműködjön az iskolával az egészségügyi felvilágosításban, a szülők pedagógiai felkészítésében, a nevelési tanácsadásban, a pályaválasztás területén. Magától értetődő, hogy segítséget és lehetőséget biztosítson a tanulók öntevékeny irodalmi, művészeti megnyilatkozásainak, hogy együttműködjön az iskolával nívós iskolai emlékünnepek és más iskolai rendezvények létrehozásában.

Friss tartalmat hozó feladatkörhöz juthatnak a művelődési otthonok, együttműködve a főiskolák és egyetemek tanári karaival, KISZ-szervezeteivel, ha fellépési, kiállítási, megnyilatkozási lehetőséget biztosítanak a felsőoktatásban tanuló fiataloknak.

Nagy szerepe lehet a művelődési otthonnak a tanulóifjúság igényes szórakozásának szervezésében, azoknak a játékos módszereknek a kidolgozásában, melyek gyakran sekélyes rendezvényeket a műveltségszerzés és gyakorlás érdekes, sajátos alkalmává emelhetik. Az okos társasjáték kultúra megteremtése igen jelentős lépés lehet az ifjúság általános műveltség szintjének emelésében.

Közismert a televízió és a rádió szerepe az oktatási-nevelési célú műsorok sugárzásával. Hasonlóan sokoldalúan segíti az iskola munkáját a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is.

Összességében elmondható: a közművelődési intézmények és szervezetek segítik az iskolában megszerzett ismeretek, készségek, képességek elmélyítését, továbbfejlesztését, alkalmazását és gyakorlását. Ezekon kívül olyan fontos nevelési és részben társadalompolitikai feladatok megoldását is segítik, mint például a személyes adottságok és képességek sokoldalú fejlesztése, a szülők pedagógiai műveltségének emelése, az ötnapos tanítási hétre való áttérés során átrendezendő szabadidő kultúrált eltöltése.

A másik törekvés az alapellátást végző közoktatási - közművelődési és tömegsportintézmények szervezeti összevonása útján, egységes irányítással biztosítja az előzőekben részletezett különböző intézmények tevékenységének összehangolását, oly módon, hogy az egyes egységek megtartják szakmai önállóságukat. E szervezeti összevonás lehetőségeit és kereteit határozta meg a 119/1981./M.K.13./MM. sz. rendelet. Az utasítás kimondja: az összevonás csak ott hajtható végre, ahol megvan ehhez a tárgyi és személyi feltételek.

A harmadik irány: annak az új típusú, több funkciójú intézményi modellnek a kialakítása, amely alapellátást nyújtva komplexen, egységes szervezetben biztosítja a különböző korosztályok és társadalmi rétegek számára a folyamatos műve-

lődés lehetőségét. E modell tartalmi, szervezeti stb. kérdéseinek tanulmányozása, a legjobb módszerek és formák kikísérletezése kezdődött el 1981-ben az ország tizennyolc különböző típusú településén /például: Debrecenben, Pécsen, Besenytelken, Sarudon, Kecelen, Vaján, Mezőlakon/. Az első lépések biztatóak, és reméljük az 1985-ben befejeződő kísérletek megfelelő alapot adnak a további munkához.

A közoktatás és a közművelődés együttműködéséről szólva külön is kell foglalkozni az iskola szerepével, az egész életen át tartó művelődés megalapozásában.

A folyamatos művelődés megalapozása

Közismert, hogy az iskola minden kor művelődési törekvéseinek és céljainak legfőbb hordozója, mivel a kultúrát az iskolarendszeren keresztül, arra épülve, azt kiegészítve lehet csak közvetíteni. Ugyanakkor az iskolának, a műveltség alapjainak megadásával és fejlesztésével együtt, fel kell kelteni a fiatalokban a vágyat szűkebb és tágabb környezetük jelenségeinek megismerésére, fel kell készíteni az ifjúságot az egész életen át tartó önművelésre, ki kell alakítani annak módszereit, meg kell ismertetni intézményes formáit és lehetőségeit. Az iskola feladata tehát, hogy adjon ösztönzést és távlatot az állandó önművelésre, hogy olyan fiatalokat neveljen, akik folyamatos önképzéssel képesek általános és szakműveltségük kiegészítésére. Ez egyben az iskola legfontosabb közművelődési tevékenysége is. Ahogy ezt Szent-Györgyi Albert megfogalmazta: "... amit az iskolának el kell végeznie, elsősorban az, hogy megtanítsa nekünk, hogyan kell tanulnunk, hogy felkeltse a tudás iránti étvágyunkat, hogy megtanítson bennünket a jól végzett munka örömére és az alkotás izalmára, hogy megtanítson arra, hogy szeressük amit csinálunk és hogy segítsen megtalálni azt, amit szeretünk csinálni."

Az önművelés iránti igény kialakítása és készséggé szilárdítása alapvetően két egymással szorosan összefüggő, egy-

másra épülő, egymást feltételező területen történik: a tanórán és a tanórán kívüli kulturális nevelő tevékenységben. E két terület egy dolognak - az iskolai munkának - két oldala. Az iskolai tevékenységnek ilyen értelmi felfogása megköveteli, hogy a pedagógusok ne csak oktatási-nevelési, hanem egységes művelődési folyamatban is gondolkodjanak. A permanens művelődés fokozza az öntevékenységet, az aktivitást, a megismerés örömét a tanulók tevékenységében, az iskolát pedig közelíti a társadalom igényeihez, követelményeihez, megnyitja azt a különböző közművelődési formák felhasználása előtt. "Az önművelés gondolatának haszna - olvashatjuk a Permanens művelődés, közművelődés és iskolarendszer című tanulmányban - az iskolai oktatás-nevelésben nem pusztán a művelődési igények felkeltése és az önművelési - a különböző művelődési - formák megkedveltetése, hanem az iskolai tevékenységek és módszerek fejlődése. Leglényesebb ezek közül talán a tanulni tanítás elve és a folyamatos ismeretszerzés igénye."

Az önművelés iránti igény kialakításában és készsége fejlesztésében az általános iskolára hárul a döntő feladat. Már ezekben az években be kell építeni a gyermek életébe a kulturális, művelődési, önművelési szokásokat, hogy nemcsak tudásanyagként, ismeretként rakódjanak le bennük az élmények, hanem válják szokásukká a művelődés. Ismerjék meg már ebben a korban szülővárosukat, a tájat, amelyben felnőnek, hogy felnőttként ne menjenek el idegenül, közömbösen egy-egy szobor, műemlék, műsorajánlat, a könyvesbolt kirakata, vagy egy olyan hirdetés mellett, amely valami tartalmas tevékenységre, művelődésre, szórakozásra hívja fel. Azt kell elérni, hogy a nyolc év alatt a gyermekek ismerőseivé, barátáivá váljanak a kulturális intézmények.

Az oktatás-nevelés jelenlegi gyakorlatát - eredményeit és gondjait - ismerők jól tudják, hogy jelentős szemléletbeli és feltételbeli változások szükségesek ahhoz, hogy az iskola maradéktalanul - vagy legalábbis a jelenleginél hatékonyabban - végrehajthassa az önművelés igényének felkeltésében,

készséggé szilárdításában reá háruló feladatot. A mai iskola egymaga nem képes megfelelni az ilyen elvárásoknak. Ehhez többek között a közoktatási és a közművelődési intézmények alakuló, formálódó tartalmi együttműködésének általánossá válása is szükséges. A közművelődési pártthározat - már 1974-ben - ennek érdekében fogalmazta meg: "A folyamatos művelődés feltételeinek biztosítása érdekében megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a közoktatási és közművelődési intézmények között a tartós és rendszeres, pedagógiai célokat is szolgáló együttműködés kialakítására. Az iskolákban és a közművelődési intézményekben egyaránt érvényre kell jutnia annak a meggyőződésnek, hogy az iskolák oktatási-nevelési céljait csak más kulturális tényezőkkel együtt dolgozva érhetik el."

Az iskola közművelődési funkciója alapvetően kettős. Egyrészt - mint az előzőekben kifejtettük - megalapozza a közművelődési tevékenységet azzal, hogy olyan fiatalokat képez, akikben kialakult az egész életen át tartó, a folyamatos önképzés igénye. Másrészt már az iskolai évek alatt megismerteti tanulóival a közművelődés lehetőségeit, kialakítja az önálló művelődésnek helyi és központi /pl. televízió, rádió/ intézményekhez kapcsolódó szokásrendszerét, megtanít élni kulturális információhordozók igénybevételével, a művelődési alkalmak tudatos felhasználására nevel. E két feladat szorosan összefügg egymással, egymást feltételezi.

x x x x

Sok még a nyitott, megválaszolandó kérdés, a megoldásra váró probléma a közoktatás és közművelődés kapcsolatában. Ugyanakkor számottevőek és erőt adóak az eddigi tapasztalatok. A továbbiakban is meg kell adni minden támogatást az intézményeknek, és meg kell óvni őket attól, hogy illúziókat kergessenek. Nagy erőfeszítést és hosszú időt igényel a közoktatás és közművelődés hatékony, összehangolt működtetésének biztosítása. Ezen erőfeszítések során ne feledjük: "A műveltség megalapozása, a tudásvágy felkeltése, anyanyelvünk

ápolása, a kulturális értékek terjesztése, az önművelés ösztönzése nem az oktatás, a művelődés belügye, hanem elválaszthatatlan az egész társadalom fejlődésétől."